

Piotr POKORA
Poznań

Sigillum perpetuum officialatus ecclesie Posnaniensis Przyczynek do badań nad sfragistyką urzędów kościelnych w Polsce

Początki urzędu oficjała w Polsce łączą się z postanowieniami wydanymi przez legata Jakuba na synodzie we Wrocławiu w 1248 r. Zagadnienia związane z wprowadzeniem tego urzędu do struktur polskich diecezji poddał, w okresie międzywojennym, analizie Adam Vetulani¹. Ostatnio oficjałami gnieźnieńskimi zajęli się Antoni Gąsiorowski oraz Izabela Skierska, poświęcając im obszernie, analityczno-prozopograficzne artykuły². W dotychczasowych badaniach oficjalu prawie zupełnie pomijano kwestie związane ze sfragistyką tego urzędu. Niniejszy artykuł jest próbą częściowego rozpoznania tej problematyki na przykładzie diecezji poznańskiej.

We wspomnianym artykule A. Gąsiorowski i I. Skierska zwracali uwagę, że od samego początku oficjałowie mieli „posiadać pieczęć (*sigillum curie domini sui*) do pieczętowania aktów”³. Jedną z najstarszych znanych w literaturze jest pieczęć Wojciecha dziekana i oficjała krakowskiego, pochodząca z 1287 r.⁴ Nie są natomiast obecnie znane żadne XIII-wieczne pieczęcie oficjałów poznańskich. Nie znaczy to oczywiście, że w diecezji tej oficjałowie nie używali w ogóle pieczęci. Józef Nowacki, w monografii poświęconej dziejom archidiecezji poznańskiej pisał, iż „do schyłku wieków średnich przywieszali [oni — P. P.] do swoich dokumentów pieczęć wieczystą swojego urzędu”⁵. Autor przywołuje pięć znanych mu oryginalnych egzemplarzy tej pieczęci, przywieszonych do dokumentów oficjałów: Bogusława ze Świnek (1422 r.)⁶, Jakuba Grądzkiego (1436 r.)⁷, Mikołaja Głębockiego (1440 r.)⁸ oraz dwóch Jana Sławińskiego (1528 r.)⁹, podaje również informacje dotyczące opisów tej pieczęci zawarte w księgach konsystorskich¹⁰. Spostrzeżenia J. Nowackiego przeczą zatem utartym w literaturze poglądom jakoby w średniowieczu, spośród instytucji i urzędów kościel-

¹ A. Vetulani, *Początki oficjalu biskupiego w Polsce*, „Nova Polonia Sacra” 3, 1939, s. 1–56; tenże, *Die Einführung der Offiziale in Polen*, „Collectanea Theologica” 15, 1934, s. 277–322.

² A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Średniowieczni oficjałowie gnieźnieńscy*, *Rocz. Hist.* 61, 1995, s. 37–86. Tychże, *Oficjalaty okręgowe w późnośredniowiecznej diecezji gnieźnieńskiej*, *Czas. Pr. Hist.* 47, 1995, z. 1–2, s. 93–124. Tam też zebrana literatura do tego tematu.

³ A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Średniowieczni oficjałowie*, s. 38–39.

⁴ Z majuskulnym napisem w otoku: S. OFFICIALIS CRACOVIEN, zob.: F. Piekosiński [przy współudziale E. Diehla], *Pieczęcie polskie wieków średnich*, cz. 1, *Doba piastowska*, Kraków 1899, nr 191, s. 129; por.: M. Gumowski, *Handbuch der polnischen Siegelkunde* (dalej cyt.: *Siegelkunde*), Graz, 1966, s. 159, nr 390 i ryc. na tabl. XXXIX.

⁵ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, Poznań, 1959, t. 2, s. 227–228.

⁶ Jak słusznie zauważył mylnie opisaną w KDWlkp., t. 5, nr 356, s. 336, jako pieczęć przedstawiająca Boga Ojca na majestacie.

⁷ AA Poznań, Dokumenty pergaminowe, Zbiór ogólny (dalej cyt.: D perg.) 28 = KDWlkp., t. 10, nr 1405.

⁸ AA Poznań, Dokumenty pergaminowe kapituły katedralnej (dalej cyt.: DK perg.) 163 = KDWlkp., t. 5, nr 663.

⁹ AA Poznań, DK perg. 251, 252.

¹⁰ J. Nowacki, op. cit., s. 227–228: Poprawny opis pieczęci w aktach konsystorskich z r. 1601/1602 (*Acta causarum* — dalej cyt.: AC — 133, k. 10v i n. — reg.: KDWlkp., t. 5, nr 307– z nieściślościami), opis dokładniejszy w aktach z 1442 r. (AC 25, k. 53v — reg.: KDWlkp., t. 5, nr 399).

nych, stałą pieczęć posiadały jedynie kapituły katedralne, kolegiackie, konwenty klasztorne i komandorie oraz ewentualnie nieliczne starsze i ważniejsze kościoły. Wydaje się, że krąg ten należałoby powiększyć, włączając doń także urząd oficjałski.

Sporządzając inwentarz luźnych pieczęci w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu¹¹, w jednej z kopert natknąłem się na mocno zniszczony, kolejny egzemplarz tej pieczęci. Przeprowadzona kwerenda pozwoliła odnaleźć jeszcze osiem dalszych, nieznanymi J. Nowackiemu, oryginalnych egzemplarzy tej pieczęci zachowanych przy dokumentach: Macieja Korzboka (1427 r.¹²), Mikołaja z Kościana (1450 r.¹³), Mikołaja z Soboty (1463 r.¹⁴), Jana z Góry, (1512 r.¹⁵), Jana z Chorobowa (1518 r.¹⁶ i 1421 r.¹⁷), Mikołaja Jaktorowskiego (1536 r.¹⁸), oraz liczne informacje deskrypcyjne za-

Pieczęć wieczysta oficjalu poznańskiego

warte w formułach korroboracyjnych i inskrypcjach notarialnych. W zbiorach sfragistycznych w Zakładzie Źródłoznawstwa i Nauk Pomocniczych Historii Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza znajduje się sześć jej gipsowych odlewów o bliżej nieokreślonej proveniencji¹⁹.

Pieczęć wieczysta poznańskiego oficjalu ma kształt ostroowalny, wymiary 60 x 40 mm, tłok pieczętny uznać należy za zaginiony lub, co bardziej prawdopodobne, za zniszczony. Do sporządzania jej odcisków używano różnych kolorów wosku. Z zachowanych 14 egzemplarzy, aż 11 — pochodzących z lat: 1436 (1), 1440 (1), 1450 (1), 1512 (2), 1518 (1), 1521 (1), 1528 (2), 1536 (1) oraz jeden luźny — odcisnięto w wosku koloru czerwonego, raz użyto wosku naturalnego w 1463 r., raz wosku zielonego w 1422 r., i wreszcie także raz, wosku czarnego w 1427 r. Łatwo spostrzec, że przed 1440 r. istniała pewna dowolność w doborze koloru wosku, stosowano zarówno wosk czerwony jak i zielony oraz czarny, natomiast po 1440 r. przeważa wosk czerwony (użyto go 9-krotnie, podczas gdy wosku naturalnego już tylko raz)²⁰. Dla ochrony pieczęć umieszczano w misce, którą zawsze wykonano z wosku naturalnego, cza-

¹¹ Być może zostanie wkrótce on opublikowany drukiem wraz z inwentarzem pieczęci luźnych z Biblioteki Kórnickiej PAN, w „Pamiętniku Biblioteki Kórnickiej”.

¹² Or.: AGAD, dok. perg. 2292, znana dzięki wyd.: KDWlkp., t. 9, nr 1136, s. 98–99.

¹³ Or.: AP Poznań, Akta miasta Poznania (dalej cyt.: Akta m. Pozn.), D. 415.

¹⁴ Or.: AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 592.

¹⁵ Or.: AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 429; AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 671.

¹⁶ Or.: AP Poznań, Benedyktyni Lubią, D. 57.

¹⁷ Or.: AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 432.

¹⁸ Or.: AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 722.

¹⁹ Za udostępnienie odlewów dziękuję panu dr. Pawłowi Stróżykowi. Na odwrociu egzemplarzy nr 1487, 1498, 2000, 2001, 2002 znajduje się napis: R. luźno, natomiast na odwrociu egzemplarza nr 1515, znajduje się napis: F ?, Poznań BR (H/22). Poznań BR — jest oznaczeniem Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu, znajdujący się tam przed wojną zbiór dokumentów pergaminowych zaginął wiosną 1945 r. *Katalog Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu*, opr. M. E. Sosnowski, L. Kurtzmann, t. I, Poznań 1885, w części: *Urkunden*, odnotowuje istnienie w zbiorach biblioteki dwóch dokumentów wydanych przez oficjalu poznańskiego Mikołaja z Soboty (pierwszy pod nr 144, s. CCCLXXXI–CCCLXXII, pochodzący z 1461 r., drugi pod nr 147, s. CCCLXXIII, pochodzący z 1476 r.), były one jednak oznaczone sygnaturami: F. 9 oraz F 19. Litera H, umieszczona na odwrociu odlewu dla oznaczenia bibliotecznego sygnatury, była także, jak wynika z wyżej wspomnianego *Katalogu*, stosowana do oznaczania dokumentów pergaminowych, lecz przypisano jej numery tylko od 1 do 14.

²⁰ Dość przypadkowy a jednocześnie fragmentaryczny stan zachowania źródeł sprawia, że takie zestawienie może być uznane tylko za względnie reprezentatywne. Niemniej warto zwrócić uwagę na fakt, że ok. 1439/1440 r., kiedy Mikołaj Głębocki został równocześnie i oficjałem i wikariuszem urzędy te trwale zostały ze sobą połączone, choć oczywiście łączenie ich przez jedną osobę zdarzało się już wcześniej, jednak od ok. 1440 r. stan taki, poza jednym wyjątkiem, trwał nieprzerwanie do końca średniowiecza, zob.: J. Nowacki, op. cit., s. 204, 210–213, 229–230. Wosk czerwony, który w Kościele zastrzeżony był dla pieczęci biskupich, bardzo wyraźnie wskazywał na szczególną pozycję, jaką w strukturze diecezji zajmował wikariusz *in spiritualibus* zwłaszcza, gdy w diecezji poznańskiej był on równocześnie oficjałem biskupim.

sami dodatkowo całość obszywano w pergaminowy²¹, bądź lniany²² woreczek. Pieczęć przymocowywano do dokumentu przeważnie przy pomocy paska pergaminowego, nacinając poziomo zakładkę²³. Na początku XVI w. coraz częściej pojawiają się wielobarwne, skręcane bądź plecione sznury jedwabne²⁴. Przewlekano je przez dwa, położone w jednej linii poziomej, wycięte w zakładce otwory.

Wiele dokumentów wystawionych przez oficjałów poznańskich pozbawionych jest obecnie pieczęci, jednak w ich treści odnaleźć można dużo cennych informacji dotyczących pieczęci wieczystej oficjalatu poznańskiego. Informacje takie znajdują się też w kilku dokumentach zachowanych obecnie jedynie w kopii²⁵. Najważniejszym ich nośnikiem są przede wszystkim: formuła korroboracyjna oraz inskrypcja notarialna. W formule korroboracyjnej dokumentu Bogusława ze Świnek, kanonika i oficjała poznańskiego z 1422 r.²⁶, zapisano: *Cui sigillum nostrum in euidentiam pleniorum est appensum*, zaś w jego inskrypcji notarialnej: *una cum appensione sigilli prefati domini Boguslai canonici et officialis poznaniensis*. Zapisy takie wyraźnie wskazują na osobisty charakter użytej pieczęci, jednakże przy dokumencie wisi nie pieczęć osobista Bogusława, ale pieczęć wieczysta urzędu oficjałskiego. Przykład ten wskazuje, że już w początku XV w. pieczęć urzędu skutecznie zastępowała, w diecezji poznańskiej, pieczęć osobistą oficjała. Niemniej jednak, ani formuła korroboracyjna ani inskrypcja notarialna, przynajmniej początkowo, nie zaznaczały w swej treści tego faktu. Począwszy jednak od połowy lat dwudziestych XV w. formuła korroboracyjna, która w dokumentach oficjałów poznańskich ma charakter formularzowy, ulegała pewnej modyfikacji i poprzez zapis np.: — — *sigilli nostri officialatus* — —²⁷ wyraźnie wskazywała na urzędowy charakter uwierzytelniającej dokument pieczęci.

Warto w tym miejscu dodać jeszcze jedno spostrzeżenie. Otóż pisarze kancelarii konsystorskiej, zarówno w XV, jak i w początkach XVI wieku, w formułach korroboracyjnych oraz w inskrypcjach notarialnych, używali zamiennie lekcji *officialatus* i *officialatus*. Ta druga forma przyjęła się tak dalece, że gdy w 1601 r. dokonywano oblaty w księdze konsystorskiej dokumentu pochodzącego

²¹ Tak np. postąpiono z egzemplarzem pochodzącym z 1436 r. (AA Poznań, D perg. 28 = KDWlkp., t. 10, nr 1405). W dwóch innych przypadkach, gdzie nie zachowała się sama pieczęć, pozostał po niej owalny woreczek, w który była zaszyta: w 1420 r. (AP Poznań, Dominikanie Poznań, D. 13 = KDWlkp., t. 8, nr 899); w 1422 r. (AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 411 = KDWlkp., t. 8, nr 954).

²² Takiego woreczka użyto do zabezpieczenia pieczęci przywieszzonej do dokumentu z 1477 r. (AP Poznań, Dokumenty i akta kościołów, D 323), ma on kolor czarny, zaś kształt zbliżony do owalnego: 65 x 35 mm, zszyty jest grubymi nićmi lnianymi w jasnym kolorze.

²³ Pieczęć przywieszona na pasku pergaminowym: AA Gniezno, Dypl. Gn. 362; AGAD, dok. perg. 2292; AA Poznań, D perg. 28; AA Poznań, DK perg. 163; AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 415; AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 592; AP Poznań, Benedyktyni Lubiń, D. 57; AA Poznań, DK perg. 251; AA Poznań, DK perg. 252; Pieczęci brak, pozostał pasek pergaminowy: AP Poznań, Dominikanie Poznań, D. 13; AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 642; AP Poznań, Dokumenty i akta kościołów, D. 323; AP Poznań, Akta m. Środy, I/2; AP Poznań, Dominikanie Wronki, D. 2; AP Poznań, Dominikanki Poznań, D. 11; Pieczęci i paska brak, po pasku pozostało nacięcie: AP Poznań, Benedyktyni Lubiń, D. 38; AA Poznań, DS perg. 2; AP Poznań, Dominikanie Wronki, D. 20; AA Poznań, DK perg. 173; AP Poznań, Dominikanie Poznań, D. 2; AP Poznań, Dominikanie Poznań, D. 22; AP Poznań, Dokumenty i akta kościołów, D. 82; AP Poznań, Akta m. Gostyń, I/4; AA Poznań, DS perg. 16.

²⁴ AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 411 (sznur jedwabny w kolorze zielonym); AP Poznań, Dokumenty i akta kościołów, D 328; (sznur jedwabny w kolorze zielonym i czerwonym — czerwień spłowiąta); AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 429 (sznur jedwabny, w kolorach zielonym, czerwonym, żółtym, niebieskim); AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 671 (sznur jedwabny, w kolorach zielonym, różowym, białym, miejscami przebarwiony); AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 430 (fragment sznura jedwabnego, w kolorze brązowym); AA Poznań, DS perg. 11 (fragment sznura jedwabnego w kolorze białym, na końcach przebarwienia); AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 432 (sznur jedwabny, w kolorach żółtym i czerwonym — czerwień spłowiąta); AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 722 (sznur jedwabny, w kolorze czerwonym spłowiąta).

²⁵ AA Poznań, AC 133, k. 10–11 — reg. KDWlkp., t. 5, nr 307; AA Poznań, *Libri beneficiorum* (dalej cyt.: CP) 15, k. 162v–164 = KDWlkp., t. 8, nr 878; Kraków, Biblioteka Naukowa PAU i PAN, rkps 9176 (kaliska księga formularzowa), s. 318, cytowane za: KDWlkp., t. 11, nr 1937, s. 203–204; AA Poznań, AC 25, k. 53v = KDW, t. 5, nr 399; AP Poznań, Cystersi Przemęt 53 = KDWlkp., t. 11, nr 2013; AA Poznań, AC 130, k. 496–498 = KDWlkp., t. 10, nr 1670; AA Poznań, AC 88, k. 175v = KDWlkp., t. 10, nr 1699; AA Poznań AC 52, k. 123v.

²⁶ Or.: w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie (dalej cyt.: AA Gniezno), Dyplomy gnieźnieńskie (dalej cyt.: Dypl. Gn.) 362 = KDWlkp., t. 5, s. 334–336, nr 356, gdzie pieczęć błędnie opisano jako wyobrażającą Boga Ojca siedzącego w majestacie.

²⁷ M. in. w: AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 411 = KDWlkp., t. 8, nr 954; AP Poznań, Benedyktyni Lubiń, D. 38 = KDWlkp., t. 9, nr 1084.

z 1419 r., a przy tej okazji opisano wiszącą przy nim pieczęć oficjalatu, błędnie zanotowano, że w jej legendzie jest: *sigillum officiolatus*, zamiast poprawnej lekcji: *sigillum officialatus*²⁸.

Ostatecznie na początku lat trzydziestych formuła korroboracyjna precyzyjnie już określała rodzaj użytej pieczęci podając jej nazwę np.: — — *sigillum officiolatus Poznaniensis perpetui* — —²⁹, bądź np. — — *sigilli officialatus Poznaniensis perpetui* — —³⁰. Dzięki takim zapisom można precyzyjnie wskazać także dokumenty, przy których pieczęć oficjalatu nie zachowała się do dziś, lecz bez wątplenia była do nich niegdyś przywieszona³¹.

Podobnie jak formuła korroboracyjna tak i inskrypcja notarialna dokumentów oficjalnych miała w późnym średniowieczu charakter formularzowy, mimo to zawarty w niej zapis informujący o uwierzytelniającej pieczęci, ulegał także stopniowym zmianom. Początkowo, wskazywał on na osobisty charakter pieczęci np.: — — *sigilli prelibati domini officialis* — —³², — — *sigilli prefati domini Boguslai canonici et officialis* — —³³. Jednak już od połowy lat dwudziestych XV w., jego forma coraz częściej wskazuje na urzędowy charakter pieczęci: — — *sigilli officiolatus prenominati domini Mathie officialis* — —³⁴, bądź np.: — — *sigilli officiolatus prenominati domini Jacobi vicarii in spiritualibus et officialis* — —³⁵. Ostatecznie, w wyniku tych zmian, w połowie XV w., czyli z około dwudziestoletnim opóźnieniem w stosunku do formuły korroboracyjnej, także zapis inskrypcji notarialnej zawsze już precyzyjnie podawał nazwę użytej pieczęci np.: — — *sigillo officialatus perpetuo* — —³⁶, — — *sigillo officiolatus Poznaniensis perpetuo* — —³⁷, lub np.: *sigilli officiolatus Poznaniensis perpetui* — —³⁸. Także dzięki tym zapisom, analogicznie jak w przypadku formuły korroboracyjnej, wskazać można dokumenty, przy których badana pieczęć była niegdyś przywieszona³⁹.

²⁸ AA Poznań, AC 133, k. 10–11, zwłaszcza k. 11 = KDWlkp., t. 5, nr 307.

²⁹ AA Poznań, DS perg. 2 = KDWlkp., t. 9, nr 1278.

³⁰ M. in. w: AA Poznań, DK perg. 163 = KDWlkp., t. 5, nr 663; AP Poznań, Dominikanie Poznań, D. 2, z lekcją *officiolatus*.

³¹ Informacje o uwierzytelnieniu dokumentu pieczęcią wieczystą poznańskiego oficjalatu, w przypadkach gdy sama pieczęć się nie zachowała, można odnaleźć w formułach korroboracyjnych następujących dokumentów: Bogusława ze Świnek z 1419 r. (kop.: AA Poznań, AC 133, k. 10–11 — reg.: KDWlkp., t. 5, nr 307); tegoż z 1420 r. (kop.: AA Poznań, CP 15 (*Liber beneficiorum*), k. 162v–164 = J. Nowacki, op. cit., s. 251–253 = KDWlkp., t. 8, nr 878); tegoż z 1422 r. (or.: AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 411 = KDWlkp., t. 8, nr 954, reg.: KDWlkp., t. 5, nr 366); tegoż z 1422 r.? (wyd.: KDWlkp., t. 11, nr 1937); Macieja Korzboka z 1424 r. (kop.: AA Poznań, AC 25, k. 53v — reg.: KDWlkp., t. 5, nr 399); tegoż z 1426 r. (or.: AP Poznań, Benedyktyni Lubiń, D. 38 = KDWlkp., t. 9, nr 1084); Przedwoja z Grądów z 1432 r. (or.: AA Poznań, DS perg. 2 = KDWlkp., t. 9, nr 1278); Mikołaja z Głębozka z 1440 r. (odpis: AP Poznań, Cystersi Przemęt 53 = KDWlkp., t. 11, nr 2013); Mikołaja Ciotczanego z 1442 r. (or.: AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 642 — reg.: KDWlkp., t. 5, nr 686, s. 658–659, wg: AA Poznań, AC 133); Jakuba z Wyganowa z 1444 r. (kop.: AA Poznań, AC 130, k. 496v–498, zwłaszcza k. 497v = KDWlkp., t. 10, nr 1670); tegoż z 1444 r. (kop.: AA Poznań, AC 88, k. 175v = KDWlkp., t. 10, nr 1699); tegoż z 1448 r. (or.: AP Poznań, Dominikanie Wronki, D. 20); tegoż z 1456 r. (or.: AA Poznań, DK perg. 173); Mikołaja z Soboty z 1461 r. (or.: AP Poznań, Dominikanie Poznań, D. 2); tegoż z 1461 r. (or.: AP Poznań, Dominikanie Poznań, D. 22); tegoż z 1475 r. (or.: AP Poznań, Dokumenty i akta kościołów, D 82); tegoż z 1477 r. (or.: AP Poznań, Dokumenty i akta kościołów, D 323); tegoż z 1477 r. (or.: AP Poznań, Akta m. Środy, I/2); Mikołaja ze Szkułdy z 1488 r. (or.: AP Poznań, Dominikanie Wronki, D. 2); tegoż z 1492 r. (or.: AP Poznań, Akta m. Gostyń I/4); Jana z Góry z 1508 r. (or.: AP Poznań, Dokumenty i akta kościołów, D 328); tegoż z 1513 r. (or.: AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 430); tegoż z 1515 r. (or.: AP Poznań, Dominikanki Poznań, D 11); tegoż z 1517 r. (or.: AA Poznań, DS perg. 11); Grzegorza z Szamotuł z 1538 r. (or.: AA Poznań, DS perg. 16).

³² AP Poznań, Dominikanie Poznań, D. 13 = KDWlkp., t. 8, nr 899.

³³ AA Gniezno, Dypl. Gn. 362.

³⁴ AP Poznań, Benedyktyni Lubiń, D. 38 = KDWlkp., t. 9, nr 1084.

³⁵ AA Poznań, D perg. 28 = KDWlkp., t. 10, nr 1405.

³⁶ M. in. w: AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 415.

³⁷ AA Poznań, DK perg. 173.

³⁸ M. in. w: AP Poznań, Dokumenty i akta kościołów, D. 82; AP Poznań, Dominikanie Wronki, D. 2; AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 430.

³⁹ Informacje o uwierzytelnieniu dokumentu pieczęcią wieczystą poznańskiego oficjalatu, w przypadkach gdy sama pieczęć się nie zachowała, można odnaleźć w inskrypcjach notarialnych następujących dokumentów: Bogusława ze Świnek z 1419 r. (kop.: AA Poznań, AC 133, k. 10–11 — KDWlkp., t. 5, nr 307); Macieja Korzboka z 1426 r. (or.: AP Poznań, Benedyktyni Lubiń, D. 38 = KDWlkp., t. 9, nr 1084); Mikołaja z Głębozka z 1440 r. (odpis: AP Poznań, Cystersi Przemęt 53, dawniej: Kl. Przemęt 11b = KDWlkp., t. 11, nr 2013); Mikołaja Ciotczanego z 1442 r. (or.: AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 642 — reg.: KDWlkp., t. 5, nr 686, s. 658–659, według: AA Poznań, AC 133); Jakuba z Wyganowa z 1444 r. (kop.: AA Poznań, AC 130, k. 496v–498, zwłaszcza k. 497v = KDWlkp., t. 10, nr 1670); tegoż z 1456 r. (or.: AA Poznań, DK perg. 173); Mikołaja z Soboty z 1475 r. (or.: AP Poznań, Dokumenty i akta kościołów, D 82, dawniej: XII/5); Mikołaja

Zebrane w trakcie kwerendy informacje pozwalają wstępnie określić czas używania pieczęci wieczystej oficjalatu na lata 1419/20 — 1536/38, jednakże żadna z tych dat nie może być uznana za ostateczną.

Istotnym elementem pozwalającym określić czas wprowadzenia pieczęci wieczystej do kancelarii konsystorskiej jest jej legenda, a ściślej forma tej legendy. W otoku pieczęci widnieje w całości minuskulny napis: *s(igillum) * p(er)petuu(m) officialatus | + ecclesie + posn(aniensis) ****. Wydaje się, iż najlepszym materiałem do wszelkich porównań będą, pochodzące z przełomu XIV i XV w., pieczęcie biskupów poznańskich, na których pojawiła się minuskuła gotycka. W legendach pieczęci Dobrogosta z Nowogodworu⁴⁰ formę minuskulną mają tylko litery *e*, *s* oraz *n*⁴¹. W chwili obecnej nie jest znana żadna pieczęć Mikołaja Kurowskiego, która pochodziłaby z lat 1395–1399, kiedy sprawował on godność biskupa poznańskiego. Natomiast napis otokowy, w formie w całości minuskulnej, pojawia się na pieczęciach Wojciecha Jastrzębca, który był biskupem poznańskim w latach 1399–1411⁴². Jeśli więc pieczęcie biskupie Jastrzębca i pieczęć wieczysta poznańskiego oficjalatu posiadają w otoku w pełni minuskulną formę legendy, zatem przypuszczać wolno, że wykonano je mniej więcej w tym samym czasie. Przy takim założeniu pieczęć wieczysta musiała zostać wprowadzona do kancelarii konsystorskiej między 1399–1411 przez ówczesnego oficjała Jana, kanonika katedralnego i proboszcza św. Ducha w Poznaniu⁴³. Niestety, przy wystawionym przez niego w 1407 r. dokumencie, który przypuszczalnie jest jedynym, jaki zachował się w oryginale, brak jest pieczęci⁴⁴.

Terminem końcowym stosowania przez kancelarię konsystorską pieczęci wieczystej nie wydaje się być rok 1536, z którego pochodzi jej ostatni oryginalny egzemplarz, zachowany przy dokumencie oficjała Mikołaja Jaktorowskiego⁴⁵. Precyzyjne datowanie i w tym przypadku nie jest możliwe. Wiadomo, że posługiwano się nią w kancelarii jeszcze co najmniej dwa lata, co potwierdza zapis z formuły korroboracyjnej w dokumencie kolejnego poznańskiego oficjała Grzegorza Snopka z Szamotuł z 1538 r.⁴⁶ Być może dalsza kwerenda pozwoliłaby odnaleźć kolejne zapiski źródłowe dotyczące tej pieczęci, dzięki którym możliwe byłoby przesunięcie terminu jej użytkowania poza lata 1536/1538. Zatem należy raczej domniemywać, że odchodzenie w kancelarii konsystorskiej od użycia pieczęci wieczystej następowało stopniowo i przypadało na przełom lat trzydziestych i czterdziestych XVI wieku i tylko hipotetycznie można przyjąć, że zbiegło się to z odejściem Grzegorza z Szamotuł z urzędu oficjała i wikariusza generalnego w 1539 r.⁴⁷

Zachowane źródła pozwalają przypuszczać, iż przez okres ok. 140 lat pieczęć wieczysta poznańskiego oficjalatu nigdy nie została użyta do opieczetowania dokumentów innych wystawców niż oficjałowie i wikariusze generalni poznańscy. Znane są jednak dwa dokumenty wystawione przez oficjałów, które obok pieczęci wieczystej, opieczetowane zostały innymi jeszcze pieczęciami. Pier-

ze Szkuły z 1488 r. (or.: AP Poznań, Dominikanie Wronki, D. 2; dawniej: A. 2); Jana z Góry z 1515 r. (or.: AP Poznań, Dominikanki Poznań, D 11, dawniej: A. 9; dawniej: V/10).

⁴⁰ Biskup poznański — od 3 VI 1384 do 26 I 1394 (przeniesienie do Gniezna).

⁴¹ Na pieczęci okrągłej ø 30 mm, przywieszanej do dokumentu z 1389 r. — (or.: Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (dalej cyt.: GStA PK), XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade 57, nr 27) minuskulną formę ma tylko litera „n”. Kolejna znana pieczęć tego biskupa, przywieszona do dokumentu z 1393 r. — (or.: AA Gniezno, Dypl: Gn. 247 = KDWlkp., t. 3, nr 1939), ma kształt ostroowalny, zachowana jest tylko w połowie, z widocznym fragmentem majuskulnego-minuskulnego napisu otokowego: ... GRA ePI POsnA ...

⁴² Pierwsza pieczęć okrągła znana z egzemplarzy z 1402 r. (or.: AP Toruń, Akta m. Torunia, Dokumenty i listy, kat. I, nr 422, sygn. dawna: 224; B. Engel, *Die mittelalterlichen Siegel der Fürsten, der Geistlichkeit und des Polnischen Adels im Thorer Rathausarchive*, „Abhandlungen zur Landeskunde der Provinz Westpreussen”, Heft 11, Danzig 1902, z. XI, s. 10), z 1405 r. (or.: AA Poznań, DK perg. 117 = (KDWlkp., t. 5, nr 80), i z 1407 r. (or.: AA Poznań, DK perg. 121 = KDWlkp., t. 7, nr 589), porównaj z: G. Lichończak-Nurek, *Wojciech herbu Jastrzębiec, arcybiskup i mąż stanu (1362–1436)*, Kraków 1996, s. 230, przyp. 41. Druga ostroowalna znana z egzemplarzy z 1410 r. (or.: AA Poznań, DK perg. 128 = KDWlkp., t. 5, nr 167) zob. też: G. Lichończak-Nurek, op. cit., s. 231, przyp. 42, fot. 19.

⁴³ Zob.: J. Nowacki, op. cit., s. 229; KDW, t. 7, nr 421/1.

⁴⁴ Or.: AP Poznań, Dominikanie Wronki, D. 1 (dawniej A. 1) = KDWlkp., t. 7, nr 583, s. 357–359. Pozostało po nacięciu w zakładce i luźny skrawek paska pergaminowego.

⁴⁵ Or.: AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 722.

⁴⁶ Or.: AA Poznań, DS perg. 16 (dawniej: Środa-Kolegiata A. 16).

⁴⁷ Zob.: Nowacki, op. cit., s. 214.

wszy z 1424 r. znany jest jedynie z zapiski w aktach konsystorza poznańskiego⁴⁸. Wówczas to dokument wystawiony przez oficjała Macieja Korzboka, oprócz pieczęci oficjalu, uwierzytelniony został na potwierdzenie zobowiązań podjętych przez kasztelana poznańskiego Mościca ze Stęszewa oraz Jakuba Boczka — burmistrza i Michała rajcę z Koźmina, pieczęcią herbową kasztelana⁴⁹ oraz pieczęcią miasta Koźmina⁵⁰. Drugi przypadek współpieczętowania dokumentu wystawionego przez oficjała poznańskiego pochodzi dopiero w 1508 r.⁵¹, kiedy to pod postanowieniami Jana z Góry dopisano ratyfikację ówczesnego biskupa poznańskiego Jana Lubrańskiego i obok pieczęci oficjalu przywieszono także pieczęć biskupią. Warto także dodać, że nie jest znany przypadek, w którym pieczęć oficjalu została użyta do uwierzytelnienia dokumentu, którego głównym wystawcą nie była osoba sprawująca urząd oficjalu poznańskiego. Spostrzeżenie to odnosi się także do dokumentów biskupich, w tym takich, na których urzędujący oficjał był wymieniony w gronie testatorów. Zupełnie wyjątkowy wydaje się natomiast związek, jaki zachodził między urzędem wikariusza *in spiritualibus*, a użyciem pieczęci wieczystej oficjalu.

Od około połowy XV w. urząd oficjalu generalnego na dobre związany został w diecezji poznańskiej z urzędem wikariusza *in spiritualibus*. Zapewne ten właśnie fakt spowodował, że nie powstała pieczęć urzędowa wikariatu. Po 1440 r. przy dokumentach wystawianych przez wikariusza, który był jednocześnie oficjałem, przywieszana była zawsze pieczęć wieczysta oficjalu poznańskiego. Nie są też znane pieczęcie osobiste duchownych z umieszczoną na nich tytułaturą wikariusza biskupiego⁵². W związku z tym można przyjąć, że w XV i początkach XVI w., w diecezji poznańskiej pieczęć wieczysta urzędu oficjalskiego, którą posługiwali się wikariusze *in spiritualibus*, była wystarczającym środkiem uwierzytelniającym ich dokumenty. Zachowany w oryginale dokument wikariusza i oficjalu Jana Charbowskiego z 1521 r.⁵³ rozwiewa wszelkie co do tego wątpliwości. W jego formule korroboracyjnej znaleźć można wprawdzie zapis: — — *sigillique vicariatus perpetui* — —, zaś w inskrypcji notarialnej: — — *sigilli vicariatus perpetui* — —, jednakże przywieszona jest do niego, i to w sposób nie budzący wątpliwości co do autentyczności, pieczęć wieczysta oficjalu. Fakt stosowania przez wikariuszy *in spiritualibus*, którzy byli równocześnie oficjałami poznańskimi, pieczęci wieczystej oficjalu jako wystarczającego środka uwierzytelniającego dokumenty, prowadzić może do mylnego wniosku o przewadze urzędu oficjalu nad urzędem wikariusza *in spiritualibus*. Mimo łączenia tych dwóch urzędów w rękach jednej osoby, a także mimo braku pieczęci wikariatu, lub choćby pieczęci z tytułaturą wikariusza *in spiritualibus*, przewaga urzędu wikariusza nad urzędem oficjalu jest oczywista i nie może to budzić żadnych wątpliwości. Ostatecznym jej potwierdzeniem jest tytułatura dokumentów, gdzie zawsze na pierwszym miejscu wymieniano urząd wikariusza *in spiritualibus*, a dopiero na drugim oficjała poznańskiego⁵⁴.

⁴⁸ Wpis pochodzi z 1442 z czasów oficjalu Mikołaja Ciotczanego: AA Poznań AC 25, k. 53v — KDWlkp., t. 5, nr 399.

⁴⁹ Jedyne obecnie znany egzemplarz pieczęci kasztelana poznańskiego Mościca ze Stęszewa znajduje się przy dokumencie pokoju mełneńskiego w: GStAPK, XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade 109, nr 68: pieczęć średnicy 27 mm, wycięta jest w wosku ciemnozielonym, wyobraża na tarczy herb Łódzia, minuskulny napis w otoku. Autor niniejszego artykułu wraz z mgr. Przemysławem Nowakiem (Kraków) przygotowuje edycje 120 pieczęci z tego dokumentu.

⁵⁰ Zob.: M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Roczn. TNT 62, 1957, z. 2, s. 118–119, nr 208; M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII*, Warszawa 2000, s. 362, B. 300, tam też dalsza literatura.

⁵¹ AP Poznań, Dokumenty i akta kościołów, D 328.

⁵² Nieliczne zachowane pieczęcie osobiste oficjałów poznańskich pochodzące z XV, bądź początku XVI w. to m.in.: Michała Bildena, ostroowalna 55 x 32 mm, znana z dokumentu 1413 r. (KDWlkp., t. 5, nr 211, s. 205–206), w otoku której znajduje się majuskułny napis: SIGILLUM MICHAELIS BILDE DECRETORUM DOKTORIS (zob.: M. Gumowski, *Siegelkunde*, s. 159–160, nr 394, i graficzna wciętka na tabl. XXXIX; or.: AA Poznań, DK perg. 130); oficjalu Jana z Góry, średnicy 30 mm, zachowana przy oryginalnych dokumentach, z 1506 r. (AA Poznań, DK perg. 189) oraz z 1510 r. (AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 428), która w otoku posiada także majuskułny, choć już renesansowy w formie, napis nie zawierający zupełnie żadnej tytułatury: IOANNIS | DE GORA, (zob. K. Lutyński, *Kapituła katedralna w Poznaniu*, Poznań 2000, s. 153, fot. 7).

⁵³ AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 432.

⁵⁴ KDWlkp., t. 9, nr 1278, s. 281: *vicarius in spiritualibus necnon officialis Poznaniensis generalis*; KDWlkp., t. 5, nr 663, s. 639: *necnon vicarius in spiritualibus et officialis Poznaniensis generalis*; KDWlkp., t. 5, nr 686, s. 658: *vicarius in spiritualibus et officialis Poznaniensis*; AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 592: *vicariusque in spiritualibus et officialis Poznaniensis generalis*; AP Poznań, Akta m. Pozn., D. 429: *vicarius in spiritualibus et officialis Poznaniensis generalis*; takich przykładów przytoczyć można jeszcze znacznie więcej.

Brak odpowiednich źródłowych wydawnictw sfragistycznych, a także niedostatek badań w tej dziedzinie, nie pozwala na jakiegokolwiek porównania z innymi polskimi diecezjami, poza krakowską. W jej przypadku ważne są ustalenia Marii Koczerskiej, która badając pieczęcie oficjała krakowskiego Jana ze Lgoty⁵⁵, pisała, że „nie uważał on za stosowne wprowadzenie tej funkcji [tzn. oficjała — P. P.] do napisu otokowego swej pieczęci”⁵⁶. Tytułaturę taką można jednak znaleźć na pieczęciach jego poprzedników na tym urzędzie: Mikołaja Gorzkowskiego (*s. nicolai * officialis * cracovien.*) i Adama z Będkowa (*s * ade * arpbr * ste * marie * canonici * et * official' * crac*)⁵⁷. Autorka doszła do wniosku, że już ok. 1424 r. Andrzej Mysza z Nieprześni zerwał z zasadą umieszczania tytułatury oficjała na pieczęci, zaś praktykę tę kontynuowali jego następcy. M. Koczerska konkluduje swe rozważania twierdzeniem, iż „w diecezji krakowskiej oficjałowie nie byli zobowiązani do używania podczas sprawowania swych funkcji urzędowych pieczęci z wyszczególnieniem tej funkcji [ani funkcji wikariusza *in spiritualibus* — P. P.]. Nie istniała więc w praktyce diecezji [krakowskiej — P. P.] pieczęć «oficjałska», a oficjałowie posługiwali się przy uwierzytelnieniu wszelkiego rodzaju pism urzędowych swoją pieczęcią osobistą”⁵⁸.

Nieco uwagi warto poświęcić niezwykle interesującej ikonografii umieszczonej na pieczęci poznańskiego oficjalu. W jej polu wyobrażony jest gotycki baldachim o czterech wysmukłych kolumnach zakończonych pinaklami oraz przyczółkiem złożonym z trzech wimperg i dwóch pinakli, przy czym wimperga środkowa jest wyższa od bocznych. Każda wimperga ma łagodny dolny łuk, jej pole ozdobione jest ślepym maswerkim, na krawędziach umieszczone są żabki, na szczycie zaś kwiaton. Pod baldachimem wyobrażony jest, siedzący na łuku tęczowym i do pasa obnażony, Chrystus-sędzia, którego głowę otacza nimb świętości. Jego ręce wzniesione są ku górze w taki sposób, iż widoczna jest ich wewnętrzna strona. Z ust Chrystusa wychodzą dwa miecze, ułożone prostopadłe do oblicza, rękojeściami zwrócone na zewnątrz. U podnóża tronu, w niszy o pełnym łuku, kłęczą skierowana w lewo postać, której głowa nakryta jest biretem⁵⁹. Opisane wyobrażenie stanowi końcową fazę rozwoju przedstawień Sądu Ostatecznego⁶⁰. Na terenie Wielkopolski, nie jest ono zbyt powszechnie spotykane, ale przynajmniej jedno miejsce, w których je umieszczono ma szczególną wymowę. Chodzi tu o tympanon w katedrze gnieźnieńskiej w kruchcie południowo-zachodniej, usytuowany nad słynnymi brązowymi drzwiami. Malowidło ze sceną Sądu Ostatecznego zdobi także pocysterskie oratorium w klasztorze w Łądzie⁶¹. Warto wreszcie wspomnieć iluminowane rękopisy Zwierciadła saskiego (*Sachsenspiegel*), zachowane w Bibliotece Kapitulnej w Gnieźnie⁶². Wszystkie tego typu ikonograficzne przedstawienia Chrystusa z mieczami miały w średniowieczu swoje źródło w Biblii, motyw jednego miecza zaczerpnięto z Apokalipsy św. Jana⁶³. Właściwy motyw dwóch mie-

⁵⁵ M. Koczerska, *Dwie pieczęcie Jana Elgota*, w: *E scientia et amicitia, Studia poświęcone profesorowi Edwardowi Potkowskiemu*, Warszawa-Pułtusk 1999, s. 87–94.

⁵⁶ *Ibid.*, s. 93.

⁵⁷ Opisy napisów napieczętych przytoczone zostały przez M. Koczerską za: CDUJ, cz. 1, nr 25 i nr 54; zob. też: M. Gumowski, *Siegelkunde*, s. 159, nr 391, tabl. XXXIX.

⁵⁸ M. Koczerska, *Dwie pieczęcie*, s. 93.

⁵⁹ W. Maisel, *Archeologia prawna Polski*, Warszawa — Poznań 1982, s. 203 podaje, że „birety były okrągłe i mogły być zaopatrzone w opuszczane na uszy i szyję otoki”, biret przedstawiony na pieczęci oficjalu poznańskiego ma jednak wyraźny szew po środku, co nadaje mu kształt odmienny niż ten zaprezentowany wyżej. Bardziej odpowiedni można znaleźć w *Słowniku terminologicznym sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, Warszawa 1976, s. 53: „do poł. XV w., a w Polsce jeszcze do drugiej połowy tego stulecia birety duchowieństwa były zszyte z czterech części, w średniowieczu miały kształt zbliżony do gruszki”.

⁶⁰ Więcej informacji na temat wcześniejszych etapów dostarcza artykuł T. Dobrzeńckiego, *Teoria dwóch mieczy w programie sądu ostatecznego*, „Rocznik Historii Sztuki” (dalej cyt.: *Rocz. Hist. Szt.*) 25, 1995, s. 21–45. W artykule tym zebrana jest też ważniejsza literatura przedmiotu oraz wiele przykładów przedstawienia ikonograficznego Sądu Ostatecznego w sztuce średniowiecza; zob. hasło: *Weltgerichtsdarstellung*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 8, München 1997, kol. 2172–2181.

⁶¹ Przykłady wyżej wymienione a także inne wyobrażenia sceny Sądu Ostatecznego spoza Wielkopolski, zebrała i poddała analizie A. Pankiewicz w artykule *Chrystus-sędzia z dwoma mieczami na tympanonie południowym katedry gnieźnieńskiej*, *Rocz. Hist. Szt.* 25, 1995, s. 85–106.

⁶² *Sachsenspiegel*, wg C. Mirbt, *Quellen zur Geschichte des Papstums und des römischen Katholizismus*, wyd. VI, Tübingen, t. I, 1967, wyd. von K. Alland, 188, nr 345, cyt. za: T. Dobrzeńcki, *op. cit.*, s. 27.

⁶³ Ap 1, 16: „z Jego ust wychodził miecz obosieczny, ostry”; *ibid.* 2, 12: „To mówi Ten, który ma miecz obosieczny, ostry”; *ibid.* 2, 16: „przyjdę do ciebie niebawem i będę z nimi walczył mieczem moich ust”; *ibid.* 19, 15: „A z Jego ust wychodzi

czy miał swoje podstawy w Ewangelii św. Łukasza w słowach wypowiedzianych przez Chrystusa w czasie Ostatniej Wieczerzy⁶⁴. Miecze wymienione w Ewangelii miały w świetle średniowiecznych teorii symbolizować dwie władze: pierwszy — miecz duchowy — władzę duchową, drugi — miecz świecki — władzę doczesną⁶⁵. Z punktu widzenia niniejszych rozważań nie jest ważne, komu przysługiwało prawo posiadania obu mieczy, czy papieżowi i cesarzowi, czy tylko jednemu z nich⁶⁶. Istotniejsze wydaje się to, że wyobrażenie Chrystusa-sędziego z dwoma mieczami umieszczano w miejscach odbywania się sądów (w tym także oficjalnych)⁶⁷. W średniowieczu istniał powszechnie akceptowany pogląd, że Sędzia Sędziów, wraz z mieczami, sędował swą władzę na swych ziemskich przedstawicieli, dla których stawał się jednocześnie najwyższym prawodawcą. W takim ujęciu obraz Chrystusa-sędziego z dwoma mieczami, ma znaczenie wyłącznie jurydyczne. Zatem program ikonograficzny pieczęci poznańskiego oficjalatu, ukazujący scenę Sądu Ostatecznego, zdaje się, w sposób nie budzący większych wątpliwości, wskazywać na zakres władzy, jaka przysługiwała oficjałowi i jego urzędowi w dziedzinie uprawnień sądowniczych. Wobec tego, miecz duchowy wyobrażony na pieczęci, symbolizowałby kompetencje oficjałów w zakresie sądenia spraw duchownych, nakładania i zdejmowania kar kościelnych łącznie z ekskomuniką i interdyktem, prawo wydawania wyroków ostatecznych (*sententiae diffinitivae*). Natomiast miecz świecki w zakresie sądenia spraw cywilnych, kryminalnych, małżeńskich, spraw o lichwę, o dziesięciny z dóbr biskupich, oznaczał prawo wydawania wyroków przedstanowczych (*sententiae interlocutoriae*)⁶⁸.

Konkluzje

Pieczęć wieczysta poznańskiego oficjalatu jest dość wyjątkowym środkiem uwierzytelniającym dokumenty oficjałów. Jej wprowadzenie na początku XV w., na około sto czterdzieści lat, zastąpiło pieczęcie osobiste oficjałów. Początkowo ani formuła korroboracyjna ani inskrypcja notarialna nie notowały w swej treści faktu użycia pieczęci urzędu zamiast pieczęci osobistej oficjała. Ostatecznie jednak, w wyniku stopniowych zmian, oba zapisy precyzyjnie podawały nazwę pieczęci. Do jej sporządzania używano przeważnie wosku czerwonego, zwłaszcza po 1440 r., kiedy urząd oficjała generalnego został na stałe związany z urzędem wikariusza *in spiritualibus*. Wikariusz, jako zastępca biskupa, nie posiadał jednak osobnej pieczęci, a do uwierzytelniania wydawanych przez niego dokumentów stosowana była pieczęć wieczysta oficjalatu. Ikonograficzne wyobrażenie, które na tej pieczęci umieszczono, było widowym znakiem kompetencji, jakie przysługiwały oficjałowi i jego urzędowi w dziedzinie sądowej. Stała pieczęć, z umieszczonym w otoku przymiotnikiem „wieczysta”, była także swoistym symbolem trwałości dokonywanych rozstrzygnięć i wydanych przez oficjała wyroków sądowych.

Bardzo potrzebne wydają się dalsze badania sfragistyczne w innych polskich diecezjach. Pozwoliłyby one na przesłedzenie ogólnopolskich analogii i wskazanie różnic. Wydaje się, że rezultaty takich badań mogą być niezmiernie interesujące, zwłaszcza że o późnośredniowiecznych polskich pieczęciach, w tym także kościelnych, wciąż wiemy bardzo niewiele.

ostry miecz, by nim uderzyć narody”. (Tutaj i dalej cytaty pochodzą z *Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu* w przekładzie z języków oryginalnych, opr. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńskich, wyd. V, Poznań 2000. Za elektroniczną wersję Biblii dziękuję Panu mgr. P. Nowakowi).

⁶⁴ Łk 22, 35–38: „I rzekł do nich: «Czy brak wam było czego, kiedy was posyłałem bez trzosa, bez torby i bez sandałów?» oni odpowiedzieli: «Niczego». «Lecz teraz — mówił dalej — kto ma trzos, niech go weźmie; tak samo torbę; a kto nie ma, niech sprzeda swój płaszcz i niechaj kupi miecz! Albowiem powiadam wam: to, co jest napisane, musi się spełnić na Mnie: *Zaliczony został do złoczyńców*. To bowiem, co się do mnie odnosi, dobiega kresu». Oni rzekli: «Panie, tu są dwa miecze». Odpowiedział im: «Wystarczy»”.

⁶⁵ T. Dobrzeński, op. cit., s. 21–22.

⁶⁶ Ibid., s. 25.

⁶⁷ A. Pankiewicz, op. cit., s. 104–105, przywołuje dwa tegoż przykłady: pierwszy w niszy podcienia przylegającego do ratusza w Rostoku, drugi w sali konsystorza kurii biskupiej w Würzburgu.

⁶⁸ W sprawie kompetencji oficjałów (gnieźnieńskich), zob.: A. Gąsiorowski, I. Skierska, *Średniowieczni oficjałowie*, s. 45–48.

Sigillum perpetuum officialatus ecclesiae Posnaniensis
Contribution à l'étude des sceaux des institutions ecclésiastiques en Pologne

Le sceau perpétuel de l'officialité de Poznań était un moyen de légalisation des documents des officiels assez exceptionnel. Son introduction, au début du XVe siècle, pour environ cent quarante ans, a remplacé les sceaux personnels des officiels. Dans les archives de Poznań, Gniezno et de Varsovie se sont conservés 14 de ses exemplaires originaux. Premièrement, ni la formule de corroboration, ni la note du notaire ne faisaient pas mention, dans leur contenu, du fait de l'utilisation du sceau de l'officialité au lieu de celui personnel de l'officiel. Cependant, en définitive, suite à des changements progressifs, les deux mentions indiquaient précisément le nom du sceau. Pour sa confection, c'est la cire rouge qui était utilisée principalement, surtout après 1440, lorsque la fonction de l'officiel général a été associée de façon permanente à celle du vicaire *in spiritualibus*. En sa qualité de substitut de l'évêque, le vicaire ne possédait pourtant pas de sceau à part, celui perpétuel de l'officialité servant à la légalisation des documents qu'il délivrait. Le programme iconographique du sceau de l'officialité de Poznań, présentant le Christ au moment du Jugement dernier, faisait état de la portée du pouvoir revenant à l'officiel et à sa fonction dans le domaine des compétences judiciaires. Les épées figurant sur le sceau symbolisaient d'un côté les attributions des officiels à juger des affaires spirituelles, d'imposer et de révoquer des peines ecclésiastiques, y compris l'excommunication et l'interdiction, le droit de prononcer des jugements définitifs et, de l'autre côté — de trancher des affaires civiles, le droit de prononcer des arrêts prédéfinitifs. Le sceau permanent, avec — en exergue — l'adjectif «perpétuel», a également été un symbole spécifique de la durabilité des décisions prises ainsi que des sentences judiciaires prononcées par l'officiel.

